

Роксолана О. Ластовецька
**ВЗАЄМОВПЛИВ ОБСЯГУ НЕОФІЦІЙНИХ ГРОШОВИХ
ПЕРЕКАЗІВ ТА РІВНЯ ДОЛАРИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

У статті висвітлено проблему обліку неофіційних переказів трудових мігрантів. Емпірично обґрунтовано існування залежності між рівнем доларизації економіки й обсягами неофіційних грошових переказів. Визначено пріоритетні напрямки державної політики у сфері міграції та грошових переказів.

Ключові слова: міжнародна міграція; грошові перекази; неофіційні трансферти; доларизація економіки країни; міграційна політика.

Форм. 1. Рис. 1. Табл. 2. Літ. 17.

Роксолана О. Ластовецкая
**ВЗАИМОВЛИЯНИЕ ОБЪЕМА НЕОФИЦИАЛЬНЫХ
ДЕНЕЖНЫХ ПЕРЕВОДОВ И УРОВНЯ ДОЛЛАРИЗАЦИИ
ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ**

В статье выделена проблема учета неофициальных переводов трудовых мигрантов. Эмпирически обосновано существование зависимости между уровнем долларизации экономики и объемами неофициальных денежных переводов. Определены приоритетные направления государственной политики в сфере миграции и денежных переводов.

Ключевые слова: международная миграция; денежные переводы; неофициальные трансферты; долларизация экономики страны; миграционная политика.

Roksolana O. Lastovetska¹
**INTERACTION OF INFORMAL CASH REMITTANCES AND
THE LEVEL OF UKRAINIAN ECONOMY'S DOLLARIZATION**

The article describes the problem of accounting the informal cash remittances from labour migrants within the national economy. It has been grounded that there is a dependence between the level of economy's dollarization and the volumes of such remittances. Priority directions for public policy in the fields of migration and cash remittances are determined.

Keywords: international migration; cash remittances; informal transfers; dollarization of country's economy; migration policy.

Постановка проблеми. Перекази мігрантів відіграють важливу роль в економічному розвитку країн-реципієнтів та засвідчують вагомість міжнародної міграції. Обсяги грошових переказів до країн, що розвиваються, перевищують обсяги міжнародної технічної допомоги від міжнародних фінансових організацій та обсяги портфельних інвестицій і майже дорівнюють масштабам прямих іноземних інвестицій. За даними Світового банку, в 2013 р. грошові перекази до країн, що розвиваються, досягли позначки 404 млрд дол. США [10]. Прогнозується, що в наступні 3 роки їх середній приріст складатиме 8,4% [15, 2–3]. Для порівняння, у цьому ж році загальна сума переказів до Індії перевищила прибутки у сфері інформаційних технологій, а в Єгипті вона була більшою, ніж доходи від експлуатації Суецького каналу.

Реальні обсяги можуть бути ще більшими, оскільки отримати достовірні статистичні дані щодо грошових переказів доволі важко, адже мігранти використовують не лише формальні, а й неформальні канали переказу коштів. У

¹ Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine.

більшості країн, що розвиваються, переказ коштів через банківські установи є дорогим або не викликає у мігрантів довіри.

Нелегальних каналів переказу коштів є дуже багато. Найбільш поширений спосіб – це передавання готівки через кур'єрів або співвітчизників, які повертаються додому. Грошовими трансфертами також прийнято вважати витрати на подорожі додому та візити родичів в країну, що приймає. Варто згадати, що мігранти переказують кошти не лише своїм сім'ям, а й церквам, громадським організаціям, фондам і, як правило, ці трансферти важко відслідкувати.

Суми офіційних переказів не відповідають реальним грошовим потокам. Якщо порівнювати обсяги відправлених та отриманих переказів у світовому масштабі, стає зрозумілим, що вони не співпадають (рис. 1). Причиною цьому може бути і різниця в методах обліку та класифікації статистичної інформації, і наявність потоку неофіційних трансфертів. На рис. 1 чітко показано, що в період світової економічної кризи, у період 2008–2010 рр., кількість відправлених переказів зменшувалась, в той час як зростало число отриманих переказів. Можна припускати, що в роки рецесії мігранти почали інтенсивніше використовувати неофіційні канали переказу коштів.

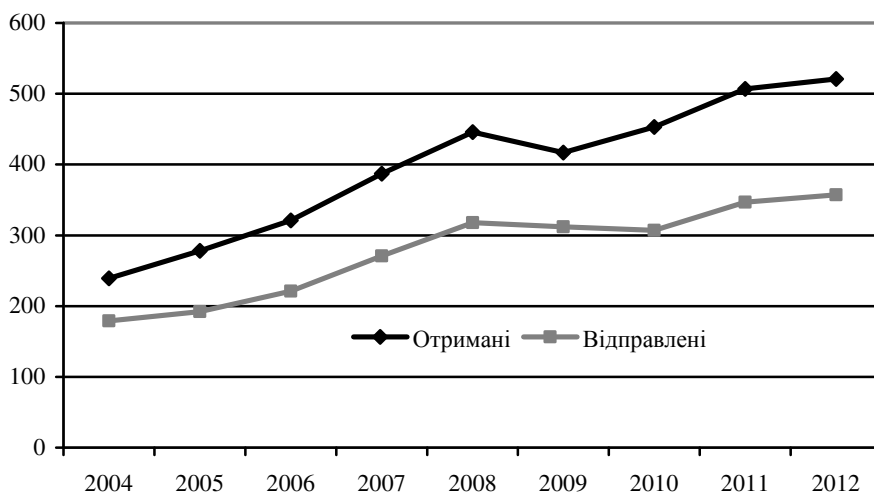

Рис. 1. Грошові перекази мігрантів у світі, млрд дол. США, побудовано за розрахунками даних [10]

Україна входить до п'ятірки найбільших донорів трудових мігрантів у світі. У 2013 р. наша держава отримала близько 8,5 млрд дол. США грошових переказів, що відповідало 4,7% ВВП країни. За оцінками Національного банку України, обсяги коштів, що надійшли в країну неформальними каналами, становили 13,6% від загальних обсягів грошових переказів [5]. З усвідомленням масштабів неофіційних грошових потоків виникає необхідність пошуку методів їх адекватного оцінювання.

Аналіз досліджень і публікацій. За оцінкою ООН, частка неофіційних переказів у світі становить понад 40% від обсягу офіційних переказів; за оцінками інших фахівців, ця частка становить від 20 до 45% [16].

Починаючи з 2007 р., НБУ обраховує обсяги готівки, яка надійшла до країни через неформальні канали. Інформація подається на основі оцінок українських експертів та місії МВФ. За останні роки нелегальні перекази становили в середньому 15–16% від обсягів офіційних трансфертів [5].

Багато незалежних експертів використовують власні альтернативні методи розрахунку неофіційних переказів. Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (IFAD) визначив, що у 2006 р. загальна кількість грошових переказів до України становила 8,5 млрд дол. США, тоді як за даними Світового банку Україна отримала лише 3,1 млрд. У цьому ж році І. Майданік з Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, використовуючи дані про кількість трудових мігрантів та їхній освітній рівень, розрахувала загальну суму доходів наших громадян за кордоном. За її підрахунками, доходи усіх українців, що працюють за кордоном, становили від 2,1 до 11,6 млрд дол. США [3]. Однак немає інформації про те, яку частину свого доходу мігранти в середньому надсилають до України.

У 2008 р. в рамках проекту «Обстеження трудової міграції в Україні» було проведено перше загальнодержавне опитування з питань міграції. Дослідження провів Державний комітет статистики України та Український центр соціальних реформ за фінансової й технічної підтримки Фонду А. Яценюка «Open Ukraine» спільно з Фондом В. Пінчука та Представництвом Світового банку в Україні. В опитуванні взяли участь 22 тис. українських сімей. Результати дослідження показали, що близько 61,1% трудових мігрантів переказують кошти в Україну. Середній розмір такої допомоги у 2007 р. становив 2207 дол. США [2, 51–53]. Використавши дані цього опитування, підраховуємо грошові перекази до України. За інформацією ООН, кількість наших громадян за кордоном становить 5,2 млн осіб [17]. Отже, у 2007 р. мігранти переказали в Україну 7 млрд дол. США (5,2 млн осіб \times 61,1% \times 2207 дол. США), що на 55,4% перевищує офіційні дані НБУ. Можна вважати, що неофіційні потоки становлять більше половини офіційних переказів.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. На сьогодні багато вчених пропонують свої теорії та методики підрахунку неофіційних переказів. Проте серед наукових публікацій відсутні дослідження, що пов'язували б грошові перекази мігрантів з рівнем доларизації української економіки.

Доларизація економіки означає використання в грошовому обігу країни іноземної валюти паралельно з національною грошовою одиницею. Сьогодні в Україні існує і напівофіційна доларизація, за якої іноземна валюта є нелегальним платіжним засобом в країні, хоч становить значну вагу в готівковому обігу цієї країни, і неофіційна [4].

Однією з головних причин доларизації економіки (і напівофіційної, і неофіційної) є значні надходження в Україну валютних переказів мігрантів. У 2010 р. А. Ісакова дослідила, що для країн-реципієнтів великих потоків грошових переказів характерний високий рівень депозитної доларизації, яка позитивно корелює з кредитною доларизацією [12], адже більша частина коштів надходить до України офіційно, через банки та міжнародні платіжні системи. Проте через брак довіри до банківського сектору лише незначна частка грошових переказів залишається на банківських рахунках у формі депозитів.

Т. Баліно, А. Беннет та Е. Боренштайн у своїх дослідженнях стверджують, що високий рівень доларизації економіки притаманний країнам з «розвиненими» нелегальними валютними ринками [8]. Неофіційні потоки грошових переказів несуть більший ризик доларизації економіки, ніж офіційні, адже призводять до зростання рівня і готівкової, і депозитної доларизації, а як наслідок – до збільшення частки тіньової економіки. Для населення перекази мігрантів є важливим каналом надходження валюти з-за кордону, що ніде не обліковується. Чим більшою є частка іноземної валюти у грошовому обігу країни, тим небезпечнішими для її економіки є валютні коливання.

Метою дослідження є спроба визначити та обґрунтувати залежність між доларизацією економіки України і обсягами неофіційних грошових переказів.

Основні результати дослідження. Реальний рівень доларизації економіки слід було б розраховувати як співвідношення всієї іноземної валюти до загальної кількості грошей в Україні. Проте цей показник обчислити неможливо, адже обсяг запасів валюти, що знаходиться на руках у населення, визначити дуже важко. Тому прийнято використовувати показники, які можуть лише приблизно показати масштаби явища і тенденції його змін. МВФ розробив методику визначення рівня доларизації економіки на підставі співвідношення депозитів у іноземній валюті до грошової маси. У науковій літературі до високодоларизованих країн зазвичай відносять такі країни, в яких значення цього показника перевищує 30% [8].

Дослідивши рівень доларизації за критерієм співвідношення депозитів в іноземній валюті до широких грошей за М2, можемо сказати, що Україна сьогодні має високодоларизовану економіку (табл. 1).

Таблиця 1. Рівень доларизації економіки України у 2006–2013 рр.*

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Грошова маса (М2), млрд грн	259,4	391,3	512,5	484,8	596,8	681,8	771,1	906,2
Депозити в іноземній валюті, млрд грн	70,8	91,6	157,9	161,9	177,3	211,3	252,1	248,2
Рівень доларизації, %	27,3	23,4	30,8	33,4	29,7	31	32,7	27,4

* складено на основі даних [1].

Як видно з табл. 1, показник доларизації досяг свого піку у 2009 р. – 33,4%, що було зумовлено впливом світової економічної кризи. Інтерпретуючи отримані результати з огляду на міжнародну міграцію, слід визнати, що під час рецесії заробітчани почали переказувати більше валюти своїм рідним в Україні, які, зробивши необхідні поточні витрати, розміщували решту грошей на банківських депозитних рахунках. Це підтверджує компенсаційний характер грошових переказів, адже підчас економічних спадів мігранти переказують додому більше коштів, щоб компенсувати зниження рівня доходу та наслідки кризи в країні походження.

Спробуємо емпірично дослідити вплив факторів, що визначають рівень доларизації економіки України. Досліджуваний період (2002–2013 рр.) охоплює кварталні показники. Усі необхідні для дослідження дані були отримані з бази даних НБУ [1], Державної служби статистики України [6] та ресурсу «EconStatsTM» [11]. На основі наведених вище аргументів припускаємо, що існує залежність між обсягами неофіційних переказів та рівнем доларизації

економіки. Зрозуміло, що отримати достовірну інформацію щодо неофіційних переказів неможливо, тому розрахунки можна проводити, використовуючи лише офіційні показники. Для того, щоб визначити обсяги грошових переказів до України, обчислюємо суму таких статей платіжного балансу: «Оплата праці», «Грошові перекази працюючих за кордоном» та «Грошові перекази мігрантів». Рівень доларизації розраховуємо за методикою МВФ.

Для кращого розуміння причинно-наслідкових зв'язків між обсягами та кількістю грошових переказів та рівнем доларизації економіки проведемо тест Грейнджера (Granger causality test), табл 2.

Таблиця 2. Грейнджер-тест аналізованої моделі, авторські розрахунки

Нульова гіпотеза	«Доларизація економіки не є причиною для грошових переказів»		«Грошові перекази не є причиною доларизації економіки»	
	Лаг (квартал)	P-значення	Лаг (квартал)	P-значення
	1	0,2128	1	0,2401
	2	0,0169	2	0,5364
	3	0,0054	3	0,4485
	4	0,0103	4	0,1283
	5	0,0161	5	0,2219
	6	0,0246	6	0,3858
	7	0,0343	7	0,7092
	8	0,2257	8	0,01

Результати Грейнджер-тесту, з допустимим рівнем похибки до 5%, демонструють, що саме надходження грошових переказів є причиною доларизації економіки, а не навпаки. Такий вектор впливу простежується в короткостроковому періоді – з лагом від півроку до двох років, і зв'язок між цими показниками є одностороннім. Отже, завдяки Грейнджер-тесту ми підтвердили нашу гіпотезу про те, що в короткостроковому періоді надходження переказів мігрантів стимулює доларизацію економіки України. Взнявши до уваги той факт, що ми брали до уваги лише офіційні перекази, можна прогнозувати, що врахування нелегальних грошових потоків лише посилить виявлену залежність.

Для проведення емпіричного дослідження необхідно визначити, які фактори, окрім грошових переказів, впливають на рівень доларизації економіки. У 1998 р. А. Із та Е. Леві-Єяті дослідили, що детермінантами депозитної та кредитної доларизації є волатильність інфляції та реального валютного курсу, стверджуючи також, що зниження рівня доларизації виступає індикатором макроекономічної стабільності в державі [13]. У 2005 р. С. Бейлі, використавши VAR-аналіз, виявив позитивний зв'язок між рівнем фінансової доларизації економіки Ямайки та показником інфляції [7]. Окрім цього, емпіричне дослідження показало, що відносно стабільний валютний курс веде до зниження рівня доларизації в країні.

Отже, залежна змінна нашого дослідження – CDt, рівень доларизації економіки України (%) розрахований за методикою МВФ². Незалежними змін-

² За методологією платіжного балансу згідно з 5-м виданням Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (КІПБ 5).

ними є REM_t – грошові перекази до України (млн дол. США), ER_t – офіційний курс гривні до долара США та INF_t – рівень інфляції, обчислений як ІСЦ до попереднього кварталу.

Результати регресійного аналізу подано нижче, в дужках вказані t-статистики коефіцієнтів моделі.

$$CD_t = 8,49 + 1,3 \times \log(REM_{t-4}) + 6,6 \times \log(ER_{t-4}) - 0,02 \times INF_t, R^2 = 0,7. \quad (1)$$

(0,53) (3,14) (2,39) (-0.17)

Отримані результати вказують на незначущість коефіцієнта інфляції, однак бачимо важливість врахування динаміки валютного курсу для визначення рівня доларизації економіки. Відповідний коефіцієнт вказує на те, що девальвація національної валюти на 1% призводить до зростання рівня доларизації на 6,6% з лагом в 1 рік. Проте головним результатом дослідження є підтвердження нашої гіпотези про позитивну залежність між обсягами грошових переказів та рівнем доларизації. Зокрема, коефіцієнти моделі вказують те, що збільшення обсягів грошових переказів на 1% веде до зростання рівня доларизації економіки на 1,3%.

Отже, результати емпіричного дослідження виявили, що в короткостроковому періоді великі потоки грошових переказів стимулюють доларизацію економіки. У контексті такої залежності можна прогнозувати, що неофіційні потоки переказів лише посилять негативний вплив коштів мігрантів на рівень доларизації економіки України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Глобальне зростання обсягів грошових переказів вимагає від держави розробки та імплементації спеціальних норм міграційної політики. Перекази мають перетворитись із масштабних потоків нелегальної готівки в потужний інструмент економічного зростання. Збільшення кількості мігрантів та зростання обсягів грошових переказів до України призводить до подальшої доларизації економіки, яка, в свою чергу, підвищує кредитний та валютний ризики. Необхідно суттєво зменшити питому вагу не лише валютних позик та вкладів, а також кількість іноземної валюти на руках у населення, адже високий рівень доларизації економіки України позбавляє НБУ можливості ефективно здійснювати монетарну політику.

До пріоритетних напрямків міграційної політики в сфері грошових переказів можна віднести:

- зниження вартості переказів;
- заохочення переказу коштів через офіційні канали;
- підвищення фінансової грамотності громадян;
- впровадження нових ініціатив (преміальний валютний курс та відсоткові ставки);
- покращення системи статистичного обліку грошових переказів.

Зниження вартості переказу коштів з-за кордону є найважливішим напрямом міграційної політики, адже високі трансферні витрати змушують людей використовувати неофіційні канали переказу. Виходом є збільшення кількості операторів та міжнародних трансфертних компаній і посилення, таким чином, конкуренції на цьому ринку. Варто зазначити, що починаючи з

2006 р. частка переказів, що надходили через офіційні канали, збільшилася. Цьому сприяли законодавчі зміни, за якими право на операції з іноземною валютою отримала Укрпошта, відділення якої розташовані в усіх регіонах країни, а вартість послуг є цілком помірною.

Заохочення переказу коштів через офіційні канали, зокрема через банківську систему, також підвищує інвестиційні можливості країни, адже переказ, отриманий не в готівковій формі, наврядчи буде просто витрачений на споживання. Окрім цього, для багатьох сімей отримання переказу є чи не єдиною нагодою контакту з банківською установою. Тому завдяки офіційним трансфертам банки можуть збільшувати клієнтську базу.

З метою залучення іноземної валюти, яка знаходиться на руках у населення, доцільно впроваджувати ряд стимулів та заохочень. Наприклад, в Бразилії, Єгипті, Казахстані, Мексиці та Туреччині банки кредитують громадян під забезпечення майбутніх переказів з-за кордону. Банки Бангладешу пропонують премію до валютного курсу під час обміну отриманої іноземної валюти на національну [14]. Індійські банки, з метою залучення іноземного капіталу та збільшення валютних резервів країни, відкрили депозитні рахунки для нерезидентів, що мають індійське походження. Привабливість таких депозитів полягає в тому, що вони можуть бути деноміновані і в національній, і в іноземних валютах, а їх власники можуть безкоштовно переказувати кошти до Індії [9]. Українським банкам слід подумати про впровадження спеціальних програм, які б заохочували до співпраці українців, що перебувають за кордоном, та представників діаспори.

Важливою проблемою є налагодження та модернізація процесу збору та обліку статистичних даних. Нещодавно МВФ розробив 6-те видання Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (КПБ 6). Ця методологія стала важливим кроком до уніфікації процесу обліку грошових переказів між державами. НБУ розпочав публікацію даних згідно з новим керівництвом, але цей процес ще не завершено.

Україна сьогодні є одним з найбільших донорів мігрантів у світі та щороку отримує мільярди доларів грошових переказів. Однак значна частина коштів і досі надходить неформальними каналами, що призводить до зростання рівня доларизації економіки. Тому необхідно змінювати підхід до сприйняття переказів як потоків нелегальної валюти для проїдання. Перекази мігрантів – це не тільки інвестиційні вкладення в банківську систему країни, а й інструмент економічного зростання нашої держави.

1. Грошово-кредитна та фінансова статистика // НБУ, 2015 // www.bank.gov.ua.
2. Зовнішня трудова міграція населення України / Державний комітет статистики України, Український центр соціальних реформ. – К.: Інформаційно-аналітичне агентство, 2009. – 568 с.
3. Майданік І. Вплив зовнішніх трудових міграцій на економічний розвиток регіонів // Формування ринкової економіки: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Демографічний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики». – К.: КНЕУ, 2006. – Т. 2. – С. 77–86.
4. Міщенко В., Сомик А. Доларизація: причини та наслідки для економіки України // Вісник Національного банку України. – 2007. – №5. – С. 28–31.
5. Огляд приватних грошових переказів в Україні // НБУ, 2013 // www.bank.gov.ua.
6. Статистична інформація // Державна служба статистики України, 2015 // www.ukrstat.gov.ua.

7. *Bailey, S.A.* (2005). Investigating the link between financial dollarization and inflation. Evidence from Jamaica. The Bank of Jamaica. Kingston.
8. *Balino, T., Bennet, A., Borensztein, E.* (1999). Monetary Policy in Dollarized Economies. International Monetary Fund, Occasional Paper 171, IMF-1999.
9. *Chishti, M.* (2007). The Phenomenal Rise in Remittances to India: A Closer Look. Migration Policy Institute.
10. Economy & Growth Data // The World Bank, 2015 // www.data.worldbank.org.
11. Global Data // EconStatsTM, 2015 // www.econstats.com.
12. *Isakova, A.* (2010). Financial Sector Development and Dollarization in the Economies of Central Asia. Research Project with the support of Global Development Network, No. 69 // cloud2.gdnet.org.
13. *Ize, A., Levy-Yeyati, E.* (1998). Dollarization of Financial Intermediation: Causes and Policy Implications. IMF Working Paper 98/28. International Monetary Fund, Washington.
14. *Rapoport, H., Docquier, F.* (2005). The Economics of Migrants' Remittances. The Institute for the Study of Labor, 1531: 55–78.
15. *Ratha, D., De, S., Dervisevic, E. et al.* (2014). Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. Migration and Development Brief, The World Bank, No. 22. 31 p.
16. Tackling the Policy Challenges of Migration: Regulation, Integration, Development. OECD Development Centre. Paris, 2011. 27 p.
17. Trends in International Migrant Stock: The 2013 Revision // United Nations, 2013 // www.un.org.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2015.